

ראשי פרקים

נושא	עמודים
מבוא	2
סקירה תיאורטית	3
1. גישת הקיפוח היחסי – תיאוריה, עמדת החקלאים ותגובת הממשלות	3
2. מחאת חקלאים מקופחים נגד רפורמות בחקלאות	4
ב. חקר המקרה	5
1. המחאה נגד הרפורמה בחקלאות בישראל 2021 ומאפייני המוחים	5
2. מניעי המחאה	6
סיכום	9
ביבליוגרפיה	10

מבוא

מאז יוני 2021, והכרזת שר החקלאות בישראל על ביצוע רפורמה בחקלאות, החלו החקלאים להתארגן ולפעול במחאה נגדה. את הרפורמה בחקלאות החליט שר החקלאות להעביר באמצעות חוק הסדרים, אשר מאפשר כפיית מדיניות גם ללא דיון ציבורי ושיתוף החקלאים בקבלת ההחלטות, בטענה שמדינת ישראל חייבת להתאים את המשק החקלאי לאילוצי השוק החופשי, למרות התנגדות צפויה של החקלאים השמרנים (צוויג, 2021).

זאת אינה מחאה יחידה. מחאות חקלאים מתקיימות במדינות המערב וארה"ב (Avans, 2019), אך גם באסיה (Mallick, 2009) ובדרום אמריקה (Albertus & Kaplan, 2013). ברקע: תפיסת 'בורות החקלאים' כמסבירה את סירובם להתקדם אל אילוצי המאה ה-21, למרות הגידול הדמוגרפי, משבר האקלים העולמי, המשבר הכלכלי העולמי, וההכרח להתאים את החקלאות לתנאי השוק העולמי (Avans, 2009). זאת גם אינה המחאה הראשונה של החקלאים בישראל. הם מחו בשנת 2016 (בניהו, 2016: 26.2.16) וממשיכים במחאה עד היום.

הבעיה העולה מכאן, היא קיום מתח מובנה, בין אינטרסים לאומיים, לבין אינטרסים מגזריים. תרומה אפשרית של המחקר היא בזיהוי נקודת האיזון בין האינטרסים השונים, באופן שיספק את החקלאים (ויגרמו להם לפסיק את המחאה), ועדיין יאפשר למדינה להגיע ליעדים הלאומיים שקבעה לעצמה.

בישראל נכשלו, עד כה, הניסיונות להוביל רפורמה מקיפה בחקלאות וראוי לבחון את הסיבות לכישלון: האם השילוב, בין הטיעונים המרובים לקיפוח יחסי בהקשרים חברתיים, בירוקרטיים-פוליטיים, אידיאולוגיים ואישיים, הצליח לגבש לובי פוליטי-חברתי חזק שמנע את הרפורמה, או שהיו גורמים אחרים?

שאלת המחקר: מהם מאפייני המוחים במאבק נגד הרפורמה בחקלאות בישראל ב-2021 ומהם המניעים להשתתפותם במאבק?

הפרק הראשון יעסוק בגישת הקיפוח היחסי, כגישה התיאורטית המסבירה את מאבק החקלאים, ויעסוק בקצרה גם בהשפעות המשברים (אקלים, כלכלה, דמוגרפיה) על שינוי המדיניות הכלכלית ביחס לחקלאות, תוך הגברת הטענות בדבר קיפוח יחסי במעמד ובתנאי החיים של הקבוצות המוחלשות (Grosseli & Gigugni, 2016). הפרק השני יעסוק בניתוח מחאת החקלאים המקופחים נגד רפורמות בחקלאות, תוך ניתוח מאפייני המוחים (Smith et al., 2011), יחס המדינה לחקלאים (Avans, 2009), השפעת תחושת הקיפוח היחסי הכלכלי על הנטייה לנקוט בדפוס מחאה אנטי-ממסדית (Karampampas et al., 2019), וניתוח יחס המדינה לחקלאים (Albertus & Kaplan, 2013; Mallick, 2009).

הפרק השלישי יעסוק לניתוח חקר המקרה של המחאה נגד הרפורמה בחקלאות ב-2021 בישראל, תוך ניתוח מאפייני פעילי המחאה, מניעי המחאה ודפוסי המחאה.

א. סקירה התיאורטית

1. גישת הקיפוח היחסי – תיאוריה, עמדת החקלאים ותגובת הממשלות

תאוריית הקיפוח היחסי, כפי שטבע רונחמן (Runchiman, 1996) מציעה שהפרט משווה את עצמו לפרטים שקיבלו יותר ממנו, ואם קיימים כאלה בקצבות ההתייחסות שלו, הוא ירגיש מקופח. גישה זאת מניחה שקינאה באחר ורצון להבטיח ששום פרט לא יקבל יותר ממנו. מוטי (Muti, 1995) טען שהקנאה היא המניע להתנגדויות לרפורמות במשק הסוציאלי והרצון להישאר בחלוקת ההכנסות השוויוניות.

לפי גור וקנאצ'ה, שטבעו את המושג (Gurr, 1970. Canache, 1996), תיאוריית הקיפוח יחסי מניחה שחוסר שביעות רצון, שעלול לקבל ביטוי אלים, נובע מהפער בין שאיפותיו – בעיקר הכלכליות – של האדם לבין יכולותיו בפועל, כפי שהן נתפסות בעיניו ובהשוואה לאחרים.

קיפוח של אדם, או מגזר מדיר אותם מהכלל ויוצר בכך חוסר שוויון. תגובת אזרחים לחוסר שוויון היא התנגדות שבתורה מובילה לערעור היציבות במדינה ובחברה. מכאן, הבינו גם במוסדות כלכליים בינלאומיים (כמו האיחוד האירופי) וגם במדינות לאום, שיש לפעול לצמצום פערים ולצמצום את ממדי הקיפוח. הקיפוח, שהובן כתפיסה צרה של קיפוח כלכלי ועוני, מובן כיום בתפיסה רב ממדית של קיפוח שמוביל לתחושה של הדרה חברתית (רום, 1998).

השיח החדש שאימצו מוסדות האיחוד האירופי, ארגון העבודה הבינלאומי וארגון הבריאות העולמי וזרועות אחדות של האו"ם - עוסק כיום בקיפוח כהדרה חברתית ומנסה לזהות את מאפייני המקופחים: הגורמים שהביאו אותם להיכנס למצב זה והגורמים שיאפשרו להם לצאת ממצב זה, באיזו מידה משך הקיפוח מסייע לעצב את האופן שבו מתנסים בו ואת התוצאות שלו. במבחן הקיפוח נמדדים (1) הסיבות לכניסה לקיפוח (2) חלוקת המשאבים וזמינותם והשפעתה על המעמד הכלכלי של הקבוצה (3) השפעת הקיפוח על שחיקת הקהילה, בדידותה וניתוקה החברתי, על הדרתה ואובדן כוחה להשתתף בקבלת ההחלטות הנוגעות לחייה (רום, 1998). יש השפעה ברורה של מניעת הכנסה על ירידת יכולת הקבוצה להצטרף לפעילויות המקובלות בחברה ונוצר 'קיטוע' חברתי (שם).

2. מחאת חקלאים מקופחים נגד רפורמות בחקלאות

המגזר החקלאי בעולם (בישראל) נתפס כמיושן, בור, סובל מראייה קצרת טווח שמתעלמת מהשפעות כלכליות וסביבתיות, ולא מבין את הכורח בהתאמת החקלאות לאילוצי השוק הכלכלי העולמי ופיתוחו כחקלאות בת קיימא (בוקמן ופרבולוצקי, 2013. Avans, 2009).

בני אדם נוטים להתנגד לשינוי. כל שינוי. חקלאים (שמואשמים בבורות) נוטים להתנגד יותר לשינוי שעשוי להוביל לקיפוחם הכלכלי ולנקוט בצעדי מחאה גם רדיקליים. במחקר שנערך ב 2015 במדינות אירופה נמצאה קורלציה בין משבר כלכלי, לבין אפקט הניידות/ההשתתפות הפוליטית של האזרחים ומידת מוכנותם להתגייס למחאה. נמצא שקבוצות אשר הרגישו קיפוח יחסי, ראו במשבר הכלכלי קטליזטור לאקטיביזם, ונטו למחאה לא קונבנציונלית (Grasso et al., 2017). ההסברים לתחושת הקיפוח היחסי בהקשר כלכלי נקשרים לעוני והדרה חברתית ולגישה אנטי ממסדית (Karampampas et al., 2019). הסבר אחר מיוחס לקנאת מעמד הביניים באליטת ומאבקו לשיפור מעמדו וכלכלי היחסי, והסבר נוסף מסביר מחאה אלימה כתוצאה מתסכול ממכניזם דכאני